

نشریات در جهان اسلام^(۱)

منور احمد انیس

ترجمه زهرا واعظی

اشاره

کارکرد و نقش نشریات در دوره جدید در جهان اسلام بر کسی پوشیده نیست. افکار عمومی مسلمانان از یک سو و ارتباط نخبگان با توده مردم از سوی دیگر توسط مطبوعات شکل گرفته است. مقاله با نگاه کلی به نشریات در جهان، تحلیل کلی از آن‌ها ارائه کرده است. در ضمن به تاریخ نشریه‌نگاری و اهم مجلات در جهان اسلام پرداخته است. نویسنده علاوه بر نشریات جهان اسلام، در نشریات مسلمانان در خارج از کشورهای مسلمانان دقیق شده و به بررسی آن‌ها پرداخته است. نشریات تا حدی تفکیک و طبقه‌بندی موضوعی شده است. البته نشریات کم‌مایه و به اصطلاح زرد (یک بار مصرف) از قلمرو پژوهش نویسنده بیرون است. دامنه پژوهش نویسنده کوتاه است و مقاله جامعیت لازم را ندارد. اما با ارائه اطلاعات کلی و عمومی، خوانندگان را با این پدیده نو در جهان اسلام آشنا می‌کند.

آقای منور احمد انیس، سردبیر *Perudica Islamica* در کوالالمپور است و به دلیل مشغولیت به کتاب و مجله اطلاعات مفیدی در این مقاله عرضه کرده است.

برخی قسمت‌های مقاله به توضیح یا تکمیل یا نقد نیاز داشت از این‌رو یادداشت‌هایی در پاورقی نوشته شده که با شماره‌های داخل پرانتز مشخص است. مترجم به گویا، سلیس و مفهوم کردن برخی از عبارات نظر داشته و در برگردان برخی عبارات، دستکاری‌هایی کرده است. عناوین لاتین نشریاتی که عنوان آن‌ها به فارسی ترجمه شده در پاورقی آورده شد تا پژوهشگر اطلاعات بیشتری جهت پی‌گیری در اختیار داشته باشند.

عرضه اطلاعات جامع در زمینه «نشریات اسلامی»^۱ بسیار دشوار، اما ممکن است. در عرف پژوهش شرق‌شناسی مدت‌ها است که واژه «فرهنگ عربی»^۲ مترادف با «فرهنگ اسلامی»^۳ به کار می‌رود. این

کاربرد تا حدودی به فرهنگ ترکی و فارسی نیز راه یافته است. اما دو زبان اردو و مالی علی‌رغم این که تقریباً نیمی از مسلمانان جهان دارای آن‌ها هستند، مد نظر قرار نگرفته و این کاربرد در آن‌ها نیست. قلمرو این مقاله فرهنگ اسلامی به منزله مجموعه‌ای از فرهنگ مسلمانان با زبان‌های مختلف است.

اسلام فقط محصول فرهنگی مسلمانان نیست. بلکه افراد خارج از مامن و حیطة آن نیز به مطالعه و پژوهش پرداخته‌اند. با جزم اندیشی‌های فطری و ایدئولوژیکی نمی‌توان مجموعه تلاش‌های فرهنگی شرق‌شناسان را نادیده انگاشت. از سوی دیگر صرف پرداختن به موضوعات اسلام و مسلمانان، اثری را مستقیماً جزئی از فرهنگ اسلامی نمی‌سازد. برای تعیین مصادیق آثار موجود در چارچوب این محدوده، باید اعتقادات دینی را، هر چند مشخصه اساسی و حیاتی فرهنگ اسلامی است، کنار گذاشت و در سنجش و بررسی آثار به اهمیت برخورداری از ویژگی نهادینه بودن آن‌ها در این مجموعه وسیع توجه داشت. *العروة الوثقی* نخستین نشریه اسلامی بود که در سطح وسیع عرضه شد. نخستین شماره *العروة الوثقی* که جمال‌الدین اسدآبادی (۱۸۹۷-۱۸۳۸)، از جمله مصلحان برجسته مسلمان، آن را پایه‌گذاری نمود در سیزدهم مارس ۱۸۸۴ به مرحله چاپ رسید. این نشریه به عنوان نماد مقاومت مسلمانان در برابر استعمارگرایی، انگلیسی‌ها را به خشم آورد. آنان نیز، عثمانی‌ها را برای ممانعت از توزیع و نشر آن متقاعد ساختند. حاکمان انگلیسی در هند برای خریداران و خوانندگان این نشریه جریمه سنگین صد پوندی و دو سال حبس در نظر گرفتند. مصر هم حکم مجازات مشابهی را تعیین کرد. مجله مزبور در مواجهه با حجم روز افزون فشارها انتشار خود را پس از هفت ماه و هجده شماره، در هفدهم اکتبر ۱۸۸۴ متوقف کرد. در دوره اخیر، عبدالحکیم طیبی، یکی از پیروان اسدآبادی با انتشار مجله دو ماهانه‌ای با همان عنوان در ژنو، یاد اسدآبادی را زنده کرد. مجله *جهان اسلام* (کراچی) با مسؤولیت «رابطة العالم الاسلامی» بازتاب‌های نوین دیگری از دیدگاه احیای اسلام اسدآبادی است.

فرهنگ اسلامی^۴ به منزله پیش‌قراول در زمینه انتشار نشریات پژوهشی مسلمانان، درخشید. این نشریه در سال ۱۹۲۷ با حمایت نظام حیدرآباد^۵ در دکن هند به چاپ رسید. سردبیر نخست آن، محمد مارمادوک پیکتال،^۶ مسلمان انگلیسی مشهور بود که ترجمه وی از قرآن به نوبه خود، اثر ماندگاری است. پس از درگذشت پیکتال، فرهنگ اسلامی به دست توانای محمد اسد، مسلمان لهستانی یهودی تبار سپرده شد. بعدها ترجمه قرآن و تفسیر وی بر *صحیح البخاری* او را از ارج و موقعیت معتبر نزد جامعه مسلمانان برخوردار کرد. این نشریه که اخیراً به حالت تعلیق درآمده، مدتی حدود نیم قرن یکه تاز میدان بوده است. پس از جدایی پاکستان، برخی نشریات شامل فرهنگ اسلامی، *مطالعات اسلامی*،^۷ *قبال*،^۸ *اسلام نامه* همدرد^۹ به شهرت رسیدند. برجستگی نشریه *ادبیات اسلامی* از آن جهت بود که این نشریه با روحیه متهور شیخ محمد اشرف،^{۱۰} بنیانگذار آن به شکوفایی رسید. با درگذشت وی، انتشار آن متوقف شد. این شخصیت در راه ترویج و نشر آثار پژوهشی

مسلمانان همت کارآمدی داشت. *مطالعات اسلامی* و نشریه اردو زبان فکر و نظر،^{۱۱} همچنان به پر کردن خلأ به جای مانده از عدم حضور فرهنگ اسلامی و ادبیات اسلامی مشغول هستند. اقبال به عنوان یک منبع منحصر به فرد و مهم‌ترین اثر تحقیقی و علمی در زمینه فلسفه و پیروی از افکار محمد اقبال، خود را متمایز ساخته است. *اسلام نامه* همدرد و نشریه وابسته به آن یعنی *طب نامه* همدرد^{۱۲} بازتابی از ایثار و فداکاری خلل ناپذیر ناشی از توصیه محمد سعید^{۱۳} شمرده می‌شود. آنان همانند وقف *دیانت ترکیه*^{۱۴} (استانبول) حکایت از آن دارند که ترویج علم با استفاده از روش سنتی و مرسوم حمایت از موقوفات که زمانی سنت مورد احترام مسلمانان بود، هنوز منسوخ نشده است. پیام جهانی،^{۱۵} *قرآن الهدی*،^{۱۶} *نظام اسلامی*^{۱۷} و *مجاهدین* (پیشاور) برخی دیگر از عناوین خوش نام نشریات پاکستانی هستند. نشریات علمی در هند با عناوینی از قبیل *اسلام و عصر مدرن*،^{۱۸} *مطالعات دینی*،^{۱۹} *فلسفه اسلامی*،^{۲۰} *دوران‌های اسلامی*،^{۲۱} *المرسلات و علوم قرآن*، *الرساله* برجسته شده‌اند. هند مسلمان^{۲۲} نشریه پرجاذبه‌ای است که مشکلات مسلمانان ساکن هند به منزله یک اقلیت را منعکس می‌کند. دفتر *خاطرات کشمیر*^{۲۳} نیز یکی دیگر از این نشریات است. (۲)

طی پنجاه سال گذشته، *گلانیک*^{۲۴} تنها صدای بوسنی و منبع و مرجع حیاتی و لازم الوجود درباره تاریخ اسلام در *بالکان* بوده است. قتل عام جاری مسلمانان بوسنیایی ادامه نشر این مجله را غیر ممکن کرد. *اسلام*^{۲۵} (سارایوو) نیز به همین سرنوشت دچار آمده است.

ترکیه که یک کشور رسماً لائیک است، با رشد بی سابقه فرهنگ اسلامی در قرن بیستم مواجه بوده است. نشریه *نور*^{۲۶} *بديع الزمان سعید نوری*^{۲۷} به همراه عناوینی نظیر *اسلام*،^{۲۸} *دیانت*، *اسلام* (استانبول)، *آکادمی نو*،^{۲۹} *حکمت نشریه* باسابقه و طولانی مدت خود را همچنان مستدام نگاه داشته است. در اندونزی نیز عناوین اسلامی نظیر *الحکمه*، *علوم القرآن*، *قبله*،^{۳۰} *بستاری*^{۳۱} و *اذان*^{۳۲} در حال شکوفایی هستند.

نشریات بسیار متعددی به دنبال وقوع انقلاب اسلامی در ایران به صحنه آمد. تداوم حضور این نشریات به صورت نسخه‌های چند زبانی نظیر *التوحید*، *محبوبه*، *پژواک اسلام*،^{۳۳} *پیام تقنین*^{۳۴} بوده است. (۳)

مسلمانان آسیای میانه چندی است می‌کوشند فرهنگ خود را غنی نشان دهند و به اوج و برجستگی دست یازد. گویا نشریه *آسیای میانه*^{۳۵} در عرصه بازرگانی و تجارت از قدیمی‌ترین نشریه‌های این منطقه است. سایر عناوین در این منطقه عبارتند از: *پروندهنامه AACAR*^{۳۶} (یک اثر مرجع دو سالانه سودمند)، *آسیای مرکزی*،^{۳۷} *آسیای مرکزی* در یک نگاه،^{۳۸} *چشم اندازی بر آسیای میانه*^{۳۹} و *بررسی آسیای میانه*.^{۴۰}

نشریه *مطالعات فلسطین*^{۴۱} مهم‌ترین و تنها منبع مقالات علمی و تحقیقی راجع به فلسطین است. اخبار و اشنگتن از مسائل *خاورمیانه*^{۴۲} با رویکردی منصفانه و غیرمفرضانه شناخته می‌شود. نشریه

پناهندگان فلسطینی امروز^{۴۳} وابسته به نهاد امداد و کار سازمان ملل متحد تنها اثر رسمی است که به پناهندگان فلسطینی می‌پردازد. *الفجر، تازه‌های حقوق بشر*،^{۴۴} *اسرائیل و گزارشات سیاسی فلسطین*،^{۴۵} *دیدگاه تازه آمریکا*،^{۴۶} *هفدهم آوریل*^{۴۷} و *شکست محاصره*^{۴۸} سایر نشریات موجود در این موضوع هستند. مرکز تحلیل سیاسی واشنگتن دی. سی. درباره فلسطین به صورت گاهنامه به عرضه گزارش و مقالات می‌پردازد.^(۴)

جمعیت‌های اقلیت مسلمان در کشورهای غیر اسلامی در دهه‌های اخیر نشریات متعدد و قابل توجهی عرضه کرده‌اند. مؤسسه *روزنامه‌نگاری مسائل اقلیت مسلمان*^{۴۹} (جده) در عرصه فرهنگ از زمره برجسته‌ترین‌ها است. این اثر با همت و بنیانگذاری دکتر سید زین العابدین فقید^{۵۰} به سرعت به یکی از معدود نشریات اسلامی دارای شهرت بین‌المللی تبدیل شد. *مسلمان و افق‌های اسلامی*^{۵۱} به ترتیب در انگلستان و آمریکا پیشتازان برخی نشریات نوظهور بودند. *نشریه بین‌المللی هلال*^{۵۲} در کانادا شاید یکی از سابقه‌دارترین نشریات در نوع خود باشد. مسلمانان استرالیا با عرضه *فراس*^{۵۳} و پس از آن، *عصر مسلمان استرالیا*^{۵۴} برتری جستند. *نشریه بین‌المللی اثر*^{۵۵} (لندن) در شمار قدیمی‌ترین نشریات اسلامی نیمه علمی و دانشگاهی می‌باشد که همچنان تأثیر خود را در گستره جهانی حفظ کرده است. موقعیت *فصلنامه اسلامی*^{۵۶} (لندن) به سبب نشر غیر منظم کمی تنزل یافته است. *عقل مسلمان*،^{۵۷} صدای تازه و پرشور جوانان مسلمان به منزله ابتکار گویایی در تاریخ روزنامه‌نگاری مسلمانان است. این اثر در پی حضور کوتاه *نشریه بدیع دیگری* به نام *مسلمان و روز آمدی: نشر تصویری هفتگی*^{۵۸} به صحنه آمد. متأسفانه *اخبار کیو*،^{۵۹} هفته نامه همین گروه از نویسندگان جوان و مخلص، انعطاف و سازگاری بیشتری از خود نشان داده است. *اخبار مسلمانان*^{۶۰} *نشریه جدید و تأثیرگذار دیگری* است. *تفحص (افکار)*^{۶۱} و *عربی*^{۶۲} دو اثر قابل ذکر دیگری است که جمع وسیعی از خوانندگان در بسیاری از کشورها را به خود جلب کرده بود. ولی اکنون از دور نشر خارج شده‌اند.

نشریه بین‌المللی مطالعات اسلامی و عربی^{۶۳} (بلومینگتون،^{۶۴} ایندینا)^{۶۵} نخستین *نشریه آمریکایی اسلامی* است که معیارهای عصر حاضر برای انتشار آثار علمی دارا است. پس از آن، *نشریه آمریکایی علوم اجتماعی اسلام*^{۶۶} با جهت‌گیری اسلامی‌سازی علم پا به عرصه گذاشت. سه *مجله گلدسته*،^{۶۷} *تفحص*^{۶۸} و *پیام*^{۶۹} با سابقه دیرین از سوی جامعه مسلمانان در آمریکا چاپ می‌شود. در همین حال، خوانندگان *گرایش تازه*^{۷۰} همچنان جانب وفا را نگاه داشته‌اند و مشترک آن هستند. *مسلمانان آمریکا*^{۷۱} *نشریه* به نسبت جدیدی است که گیرایی بسیار دارد. *خبرنامه نظارت رسانه‌ای مسلمانان*^{۷۲} نخستین تلاش نظام‌مند مسلمانان در زمینه مراقبت رسانه‌ای است. جامعه مسلمانان آمریکا - آفریقا دارای دو *نشریه مهم* به نام‌های *نشریه مسلمانان و ندای آخر*^{۷۳} است. *ADC تایمز*^{۷۴} خواندنی‌های مهمی برای جامعه آمریکا - اعراب را در خود دارد.

مدت مدیدی است که جوامع مسلمان هنگ کنگ، سنگاپور، تایوان، ژاپن، موریتوس و رئونین به ترتیب، در انتشار مسلمان هنگ کنگ،^{۷۵} خواننده مسلمان،^{۷۶} اسلام در چین،^{۷۷} سلام،^{۷۸} الهلال^{۷۹} و الاسلام ارادت خود را نشان داده‌اند. النهضة^{۸۰} (کوالامپور) به خاطر گستره زیاد در منطقه شناخته شده است.

مسلمانان اسپانیا با عناوینی نظیر الف لام،^{۸۱} خبرنامه بسم الله^{۸۲} و احسان^{۸۳} در شرف پیوستن به صحفه نشر هستند. مسلمانان آفریقای جنوبی (۵) از موقعیت و جایگاه محکمی در قلمرو نشر برخوردار می‌باشند. القلم،^{۸۴} مجلس،^{۸۵} دیدگاه‌های مسلمانان،^{۸۶} العلم^{۸۷} (دوربان) و الاسلام (کیپ تاون) برخی نشریاتی با شمارگان بالا هستند.

نشریات اللسان العربی،^{۸۸} نشریه مطالعات عربی^{۸۹} (بروتنی دارالاسلام) نشریه ادبیات عرب،^{۹۰} سروری بر لغت‌شناسی،^{۹۱} ادبیات اسلامی^{۹۲} (استانبول)، معیار و مبنا در زمینه زبان و ادبیات عرب هستند. العربیه،^{۹۳} ادبیات^{۹۴} و نشریه زبان‌های آفریقایی - آسیایی^{۹۵} نمونه‌های دیگر در این عرصه به شمار می‌آیند. تفکر مسلمانان^{۹۶} عنوان جدیدی در زمینه ادبی است. در عرصه حقوق اسلامی تا حدودی کمبود منابع دیده می‌شود. فصلنامه حقوق تطبیقی اسلامی^{۹۷} تنها نشریه ممتاز در این زمینه است. دو نشریه به نام‌های نشریه حقوقی و سیره دانشگاه بین‌المللی اسلامی^{۹۸} و نشریه حقوق سیره^{۹۹} که دانشگاه بین‌المللی اسلامی کوالامپور مسؤولیت نشر آن‌ها را در اختیار داشته است، اکنون متوقف شده‌اند. نشریه پیراندانگان^{۱۰۰} به معضل حضور و چاپ غیر منظم دچار است. نشریه سیره با حمایت و توجه دانشگاه مالایا در کوالامپور به چاپ رسیده است. فصلنامه حقوق عربی^{۱۰۱} و جامعه و حقوق اعراب^{۱۰۲} سایر عناوین در این موضوع هستند. علوم اسلامی^{۱۰۳} از جمله نشریات پیشگام در عرصه نشریات تخصصی و تنها نشریه‌ای است که در نوع خود، علم و فناوری را از دیدگاه اسلام مورد توجه قرار می‌دهد. اسلام امروز،^{۱۰۴} علم و فن آوری در جهان اسلام،^{۱۰۵} کستوری^{۱۰۶} علم و صنعت نشریه فرهنگستان اسلامی علوم^{۱۰۷} و خلاقیت علمی و تفکر اسلامی^{۱۰۸} نیز عناوین مربوطه هستند.

تعداد مجلاتی که مسائل تعلیم و تربیت اسلامی را مورد توجه قرار می‌دهند، اندک است. فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی^{۱۰۹} به دنبال برگزاری نخستین همایش بین‌المللی تعلیم و تربیت در مکه مکرمه در سال ۱۹۷۷ به چاپ رسید و تاکنون به این روند ادامه داده است. نشریه پندیدیکان اسلام^{۱۱۰} مجله دیگری است که در کوالامپور به چاپ می‌رسد. نشریه تربیت معلم مسلمان^{۱۱۱} مجله جدیدی است که در ایالات متحده به چاپ می‌رسد.

توجه اخیر به مسأله اقتصاد اسلامی به گسترش آثار و فرهنگ مربوط به آن انجامیده است. نشریات برجسته در این زمینه عبارتند از: نشریه علم اقتصاد اسلامی،^{۱۱۲} مروری بر توسعه پاکستان،^{۱۱۳} افق جدید،^{۱۱۴} نشریه آمریکایی سرمایه‌گذاری اسلامی،^{۱۱۵} نشریه همکاری اقتصادی میان کشورهای اسلامی،^{۱۱۶} نشریه جامعه پزشکی آمریکای شمالی،^{۱۱۷} بررسی اقتصاد اسلامی^{۱۱۸} و نشریه بانکداری و سرمایه‌گذاری اسلامی.^{۱۱۹}

نشریه جامعه اسلامی پزشکان آمریکای شمالی،^{۱۲۰} نشریه جامعه اسلامی پزشکان آفریقای جنوبی^{۱۲۱} و طب نامه همدرد که قدیمی ترین نشریه در میان این سه مورد است، سه مورد از مجلات با موضوع طب اسلامی هستند. نشریه پزشکی جهان اسلام^{۱۲۲} چندی پس از آغاز به کار در لندن از دور نشر مجلات خارج شد. نشریه پزشکی جمهوری اسلامی ایران^{۱۲۳} نیز ضمیمه‌ای در خور ستایش و تحسین است. جهاد و توحید،^{۱۲۴} نشریه‌ای دربارهٔ اچ. آی. وی. و ایدز تنها مجله اسلامی در این باره است.

مطالعات زنان موضوعی است که در نشریات پژوهشی و دانشگاهی چندان برجسته به نظر نمی‌آید. اما عناوینی نظیر محجوبه، امی،^{۱۲۵} الورد،^{۱۲۶} مسلمة،^{۱۲۷} حس مادری،^{۱۲۸} خانواده مسلمان،^{۱۲۹} سومبایک^{۱۳۰} (کازان، روسیه)، نشریه بین‌المللی خواهران مسلمان^{۱۳۱} و کادین وی آیل^{۱۳۲} رویکرد اسلامی به مسائل زنان و خانواده را به تصویر می‌کشند. حداقل چهار نشریه خیرنامه شرکت گاه،^{۱۳۳} نشریه احفاد،^{۱۳۴} نیمه دیگر و زنان ساکن در جوامع برخوردار از حقوق اسلامی^{۱۳۵} به دلیل در برداشتن مضامین مرتبط با امور زنان مسلمان از دیدگاه زنان دارای اهمیت خاصی است.

متأسفانه، هنر، صنایع و معماری اسلامی با استقبال کمتری مواجه بوده و نشریات به نسبت کمی به هنر و معماری گرایش داشته‌اند. پیشرو در این زمینه مجله هنرها و جهان اسلام^{۱۳۶} بود. اما چاپ این مجله پس از شماره بیست به دلیل کمی بودجه متوقف شد. گزارش هنر غربی^{۱۳۷} نیز به همین سرنوشت دچار شد. چه بسا خیرنامه IRCICA^{۱۳۸} که مرجعی مفید به نظر می‌رسد آخرین امید محققان هنرهای اسلامی باشد.

معمار^{۱۳۹} با ادعای صاحب نظر بودن در زمینه معماری، از دور چاپ و نشر خارج شده است. مقرنس^{۱۴۰} عنوان مجله دیگری است. باستان شناسی اسلامی^{۱۴۱} (پاریس) از موقعیت ممتازی در صنعت باستان شناسی برخوردار است.

امروزه رشد محسوسی در فعالیت مجلات پیرامون مطالعات بین ادیان به چشم می‌خورد. روابط مسلمانان - مسیحیان در کانون توجه،^{۱۴۲} اسلام - مسیحیت،^{۱۴۳} پژوهشنامه مطالعات اسلامی مؤسسه هنری مارتین^{۱۴۴} و اسلام و روابط مسلمانان و مسیحیان^{۱۴۵} برخی از این عناوین هستند.

در بخش تدوین و انتشار مجلات مرجع (۶)، نقد و بررسی کتاب در جهان اسلام^{۱۴۶} مرجعی است که تا حدودی با فشرده مطالعات خاورمیانه^{۱۴۷} در رقابت می‌باشد. راهنمای فرهنگ اسلامی^{۱۴۸} (۷) به همراه نقد و بررسی کتاب در جهان اسلام^{۱۴۹} منبع مفیدی برای یافتن اطلاعات کتابشناسی منابع اسلامی در زبان انگلیسی است. در بخش عربی، عالم الکتب^{۱۵۰} [ریاض] (۸) منبع فوق‌العاده و منحصر به فردی است. فصل کتاب (۹) راهنمای نشریات فارسی زبان موجود است (۱۰). نشریات اسلامی^{۱۵۱} به مدیریت منور احمد انیس، منبعی ممتازی در زمینه مطالب مجلات اسلامی در رشته‌های مختلف است. پژوهش‌های مربوط به موضوعات میان رشته‌ای اقتضا داشت که نشریاتی به آن‌ها بپردازند، از این رو چندین مجله برای این منظور پدید آمده است. برخی از آن‌ها عبارتند از: القلم^{۱۵۲} (لاهور).

العدوة^{۱۵۲} (لاهور)، نشریه مطالعات اسلامی^{۱۵۳} (آکسفورد)، نشریه IKIM^{۱۵۵} (کوآلالمپور)، چشم‌اندازهای اعراب و مسلمانان^{۱۵۶} (دهلی نو)، تأثیر^{۱۵۷} (استانبول)، چشمه^{۱۵۸} (لندن)، گفتمان روشنفکرانه^{۱۵۹} (کوآلالمپور).

از دوره سید جمال الدین اسدآبادی تا عالم‌الکتب، مجلات اسلامی در عرضه محتوای بهتر رشد و تکامل داشته‌اند. البته کیفیت تولید و دقت تحریر مطالب همواره مشکلاتی داشته است. از برخی زمینه‌ها کاملاً غفلت شده است و مسلمانان می‌کوشند با پژوهش در آن زمینه به پیشرفت و تکامل دست یابند. زمان آن رسیده است که محققان موقعیت چاپ و نشر مجلات را در جهان اسلام را مورد ارزیابی قرار دهند.

پی‌نوشت

1. Islamic Periodical Literature.
2. Arabic Literature.
3. Islamic Literature.
4. Islamic Culture.
5. Nizam of Hyderabad.
6. Muhammad Marmaduke Pickthall.
7. Islamic Studies.
8. Iqbal Review.
9. Hamdard Islamicus.
10. Shaykh Muhammad ashraf.
11. Fikr va nazar.
12. Medicus reflect.
13. Muhammad Sa'id.
14. Turkiye Diyanet Vakfi.
15. Universal Message.
16. Qur'anulhuda.
17. Islamic Order.
18. Islamic and the Modern Age.
19. Journal of Objective.
20. Algarh Journal of Islamic Philosophy.
21. Islamic Times.
22. Muslim India.
23. Kashmir Diary.
24. Glasnik.
25. Islamska Misao.
26. Bediuzzaman Said.
27. Nursi's Nur.
28. Islami arastirmalar-i.
29. Gene Akademi.
30. Kiblat.
31. Bestari.
32. Adzan.
33. Echo of Islam.
34. Message of Thaqaalayn.
35. Journal of Center Asia.
36. AACAR Bulletin.
37. Central Asia.
38. Central Asia Brief.
39. Central Asia Monitor.
40. Central Asian Survey.
41. Palestine Studies.
42. Washington Report on Middle East Affairs.
43. Palestine Refugees Today.
44. Human Rights Update.
45. Israel and Palestine Political Report.
46. New American View.
47. April 17.
48. Breaking the Siege.
49. Muslim Minority Affairs.
50. Dr. Seyed Zainul Abedin.
51. Islamic Horizons.
52. Crescent International.
53. Insight.
54. Australasian Muslim Times.
55. Impact International.
56. Islamic Quarterly.
57. Muslim Wise.
58. Muslim Update: Weekly Facsimile Edition.
59. Q News.
60. Muslim News.
61. Afkar.
62. Arabia.

63. International Journal of Islamic and Arabic Studies.
64. Bloomington.
65. Indiana.
66. Islamic Social sciences.
67. Minaret.
68. Inquiry.
69. Message.
70. New Trend.
71. American Muslim.
72. Muslim Media Watch Newsletter.
73. Final Call.
74. ADC Times.
75. Hong Kong Muslim Herald.
76. Muslim Reader.
77. Islam in China.
78. As-salam.
79. La Croissant.
80. Al-nahdah.
81. Lam Alif.
82. Bismillah boletin.
83. Ihsan.
84. Al-qalam.
85. Majlis.
86. Muslim Views.
87. Al-'ilm.
88. Al-Lisan al-'Arabi.
89. Fouranl of Arabic Studies.
90. Fouranl of Arabic Literature.
91. Revue de la lexicologie.
92. Islami Edebiyat.
93. Al-'Arabiyah.
94. Edebiyat.
95. Journal of Afro-Asiatic Languages.
96. Muslim Musings.
97. Comparative Law Quarterly.
98. Law Journal and Syariah Law Journal.
99. Syaria.
100. Perundangan.
101. Arab Law.
102. Society.
103. Islamic Science.
104. Islam Today.
105. Islamic World.
106. Kesturi.
107. Journal of the Islamic Academy of Science.
108. Islamic Thought and Scientific Creativity.
109. Muslim Education Quarterly.
110. Journal Pendidikan Islam.
111. Muslim Teachers College Journal.
112. Journal of Islamic Economic.
113. Pakizon Development Review.
114. Humanomics.
115. American Journal of Islamic Finance.
116. Journal of Economic Cooperation among Islamic Countries.
117. Medical Association of North America.
118. Islamic Economic Studies.
119. Journal of Islamic Banking and Finance.
120. Journal of the Islamic Medical Association of North America.
121. Journal of the Islamic Medical Association of South Africa.
122. Islamic World Medical Journal.
123. Medical Journal of the Islamic Republic of Iran.
124. Fihad wa Tauheed.
125. Ummi.
126. Al-wardah.
127. Muslimah.
128. Mother's Senses.
129. Muslim Family.
130. Soembike.
131. Islamic Sisters International.
132. Kadin ve aile feature.
133. Shirkat Gah Newsletter.
134. Ahfad Journal.
135. Women Living under Muslim Laws.
136. Arts and the Islamic World.
137. Eastern Art Report.
138. IRCICA Newsletter.
139. Mimar.
140. Muqarnas.
141. Archeologie Islamique (Paris).
142. Focus on Christian-Muslim Relations.
143. Islamochristiana.
144. Henry Martin Institute of Islamic Studies Bulletin.
145. Islam and Christian-Muslim Relations.

146. Muslim World Book Review.
 147. Digest of Middle East Studies.
 148. The Index of Islamic Literature.
 149. Muslim World Book Review.
 150. Alam al-Kutub.
 151. Periodica Islamica.
 152. Al-qalam (Lahore).
 153. Al-adwa.
 154. Journal of Islamic Studies (Oxford).
 155. Journal IKIM (Kuala Lumpur).
 156. Muslim and Arab Perspectives (New Delhi).
 157. Izlenim (Istanbul).
 158. Fountain (London).
 159. Intellectual Discourse (Kuala Lumpur)

یادداشت‌های مترجم

- (۱) این مقاله با عنوان «Periodical Literature» از *The Encyclopedia of Modern Islamic World*، جلد سوم، ص ۳۰۸-۳۱۱ برگرفته شده است. این دائرةالمعارف به سر ویراستاری جان اسپوزیتو در چهار جلد منتشر شده است.
- (۲) نویسنده به دلیل تعلقش به شبه قاره، بخش مربوط به هند و پاکستان را حجیم‌تر آورده است و نشریات بیشتری از آن منطقه را معرفی کرده است.
- (۳) اطلاعات نویسنده از نشریات ایران اندک و کم مایه است. اولاً نشریات مهم اسلامی پیش از انقلاب اسلامی مانند مکتب اسلام را نیاورده است. دوم آن‌که در معرفی نشریات پس از انقلاب، فقط به دولتی‌ها اشاره دارد و ده‌ها نشریه که از سوی مؤسسات عام‌المنفعه یا شخصیت‌های متفکر منتشر می‌شده است، مورد توجه او قرار نگرفته است. از نظر کیفیت، نشریات معرفی شده به هیچ وجه نمونه عالی محسوب نمی‌شود.
- (۴) نویسنده از کشورهای عربی خاورمیانه فقط به فلسطین اکتفا کرده است. در حالی که سوریه، لبنان و عربستان سعودی از نظر روزنامه‌نگاری اسلامی و نشریات مسلمانان اهمیت زیادی دارد. مجله *المنطلق* و *نور الاسلام* (بیروت) و *الحکمة* (دمشق) از جمله مجلات اسلامی این منطقه می‌باشد.
- (۵) آقای انیس، اهمیت و عظمت مجلات منتشره در کشورهای اسلامی شمال آفریقا را نادیده گرفته است. در مصر نشریات تأثیرگذاری نظیر *النصار* چاپ می‌شده است و در دوره جدید نیز نشریات فراوانی مانند *الازهر* در قاهره منتشر شده است. نیز در مراکش، تونس و الجزایر از این نظر اهمیت دارد.
- (۶) منظور نشریات ویژه اطلاع‌رسانی، چکیده کتاب یا چکیده مقاله، کتاب‌شناسی، معرفی و نقد کتاب است.
- (۷) سزاوار بود، نویسنده اشاره‌ای به مجله راهنمای اسلام (*Index Islamicus*) می‌نمود. زیرا نسبت به نشریه راهنمای فرهنگ اسلامی سابقه‌دارتر و مشهورتر است. نیز در فرهنگ فارسی فهرست مقالات فارسی ایرج افشار اهمیت فراوانی دارد.
- (۸) اهمیت مجله *عالم‌الکتاب* چاپ قاهره کمتر از *عالم‌الکتب* ریاض نیست. اما نویسنده به آن اشاره ندارد.
- (۹) نویسنده به اشتباه به جای *فصلنامه کتاب* (کتابخانه ملی ایران)، *فصل کتاب* (*Fasl-I Kitab*) نوشته است.
- (۱۰) البته در ایران غیر از *فصلنامه کتاب*، نشریات مهمی مانند *راهنمای کتاب* و *آینه پژوهش* منتشر می‌شده است.
- (۱۱) مطالعات میان رشته‌ای *Interdisciplinary studies* اصطلاحاً به پژوهش‌های مربوط به موضوعات بیرون از حد و مرز رشته‌های متداول و مرسوم گفته می‌شود. مثل بیوشیمی که واسط بین بیولوژی و شیمی است. در علوم اسلامی هرمنوتیک از یک نظر به شناخت‌شناسی و از سوی دیگر وابستگی به علوم قرآن تعلق دارد. از این‌رو مطالعه میان‌رشته‌ای است. در فرهنگ ایرانی به این‌گونه نشریات، نشریات چند گرایشی نیز گفته می‌شود.
- لازم به تذکر است که نویسنده از منابع و مأخذ فراوان انگلیسی، عربی و فارسی استفاده کرده است. جهت اطلاع بیشتر نگاه کنید به بخش مأخذ مقاله.



پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی